

Т.В. Барановська, к.е.н., доц.

В.В. Ковальчук, здобувач

Житомирський державний технологічний університет

Обліково-контрольне забезпечення управління розрахунками з покупцями

Розглянуто внутрішньогосподарський контроль як інструмент управління розрахунками з покупцями підприємства, який дає можливість вчасно та швидко визначити шляхи вирішення проблем у розрахунках та упередити виникнення дебіторської заборгованості в майбутньому. В процесі проведення дослідження були використані методи: опису, аналізу, синтезу, дедукції, індукції, порівняння та узагальнення, систематизації. На підставі опрацювання підходів до внутрішньогосподарського контролю в цілому визначено основні завдання та об'єкти контролю розрахунків з покупцями. Отримані результати покладені в основу розробленої методики внутрішньогосподарського (управлінського) контролю об'єктів у відносинах з покупцями підприємства. Застосування розроблених методичних рекомендацій дозволяє оцінити поточний стан і тенденції розвитку комерційної, виробничої та фінансової складових діяльності підприємства, визначити слабкі місця в управлінні розрахунками з покупцями, виділити проблеми, з'ясувати причини і джерела їх виникнення, встановити пріоритети в роботі з проблемами у відносинах між покупцями і підприємством, оцінити можливі варіанти розв'язання цих проблем з прогнозом можливих результатів, виробити попередні рекомендації з розробки стратегії розвитку розрахунків з покупцями підприємства на середньострокову або довгострокову перспективу.

Ключові слова: розрахунки з покупцями; дебіторська заборгованість; управлінський контроль; інвентаризація.

Постановка проблеми. Одним із основних інструментів підвищення ефективності управління розрахунками з покупцями підприємства є внутрішньогосподарський (управлінський) контроль. Адже, саме він є головним елементом управління та дає реальну оцінку стану відносин між покупцями і підприємством.

Потреба у здійсненні внутрішньогосподарського (управлінського) контролю зумовлена тим, що власникам підприємства необхідно знати реальний стан розрахунків з покупцями, тобто дослідити економічну доцільність та правильність господарських операцій, дотримання законності їх здійснення. За допомогою результатів контролю органи управління мають можливість вчасно та швидко визначити шляхи вирішення проблем у розрахунках та упередити виникнення дебіторської заборгованості в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В цілому внутрішньогосподарський контроль знайшов своє відображення у працях багатьох вчених. На думку Л.В. Гуцаленко, внутрішньогосподарський контроль є основним джерелом інформаційного забезпечення управління підприємством, який розробляється керівництвом та спрямований на: забезпечення дотримання законності й економічної доцільності здійснення операцій; збереження майна; попередження, виявлення і виправлення суттєвих помилок та викривлень інформації; належне формування облікових даних та фінансової звітності [63]. М.М. Коцупатрий вважає, що внутрішньогосподарський контроль є системою безупинного спостереження за ефективністю використання майна суб'єкта, законністю і доцільністю господарських операцій і процесів, збереження грошових коштів і матеріальних цінностей [5, с. 433].

Серед вчених є науковці, які поділяють внутрішньогосподарський контроль на окремі об'єкти і, зокрема, зосереджують свою увагу на контролі дебіторської заборгованості. Проте, при цьому не розглядають систему розрахунків з покупцями. Так, на думку О. М. Рибалко, М. Б. Сичова, необхідно проводити всебічний, ефективний, систематичний контроль за станом дебіторської заборгованості з метою вирішення проблем на підприємстві як в обліку так і аналізі. Побудова ефективної системи контролю за рухом і своєчасним поверненням дебіторської заборгованості необхідна для того, щоб забезпечити надходження інформації не тільки про те, що відбулося, але й про відхилення, які можуть бути [9, с. 168].

Професор М. М. Василюк [2] вказує, що для забезпечення платоспроможності, ліквідності, прибутковості підприємства шляхом створення ефективного механізму контролю дебіторської заборгованості передбачає виконання таких основних етапів: визначення запланованих нормативних показників; проведення оцінки існуючих показників діяльності підприємства; зіставлення нормативних та фактичних показників; аналіз відхилень та виявлення джерел їх формування.

Проведений аналіз наявних досліджень свідчить, що при розгляді проблеми контролю дебіторської заборгованості не достатньо вивчаються питання своєчасності і повноти розрахунків з покупцями підприємства. Тільки Л.В. Гуцаленко виділяє контроль розрахунків з покупцями та замовниками як окремий елемент внутрішньогосподарського контролю та визначає його метою:

- забезпечення систематичного спостереження за достовірністю облікових та звітних даних про наявність і зміну сум дебіторської заборгованості;
- відшкодування належних боргів із дебіторів;
- правильність пред'явлення претензій і вчасність погашення дебіторської заборгованості, дотримання розрахунково-платіжної дисципліни на рівні її впливу на платоспроможність підприємства, що забезпечує його нормальну фінансово-господарську діяльність [3].

Проаналізувавши праці вчених щодо проведення внутрішньогосподарського контролю в системі відносин з покупцями, ми вважаємо, що дебіторська заборгованість досить вузький об'єкт цієї проблеми. Розрахунки з покупцями потребують широкого окремого контролю, з метою надання користувачам достовірної, вчасної, максимально повної інформації про стан, структуру та динаміку відносин з покупцями. Це допоможе правильно визначити основні напрямки діяльності та завдання, які постають перед суб'єктом господарювання.

Метою дослідження є обґрунтування та розробка дієвого обліково-контрольного забезпечення управління розрахунками з покупцями підприємства.

Викладення основного матеріалу. Управлінський контроль за розрахунками з покупцями дозволяє ефективно та мобільно віднайти недоліки в процесі реалізації продукції та в процесі розрахунків. І тому для більш детального отримання інформації про стан відносин між покупцем і підприємством виділимо основні завдання контролю розрахунків:

- правильність формування доходів від реалізації;
- контроль надходження оплати за продукції, товари, роботи та послуги;
- достовірність відображення в обліку розрахунків з покупцями;
- контроль виконання умов договірних відносин;
- оцінка достовірності розрахунків з покупцями.

На основі виділених завдань внутрішньогосподарського контролю розрахунків з покупцями виокремимо об'єкти контролю, які підлягають перевірці дотримання та виконання встановлених цілей, планів та рішень (рис. 1).

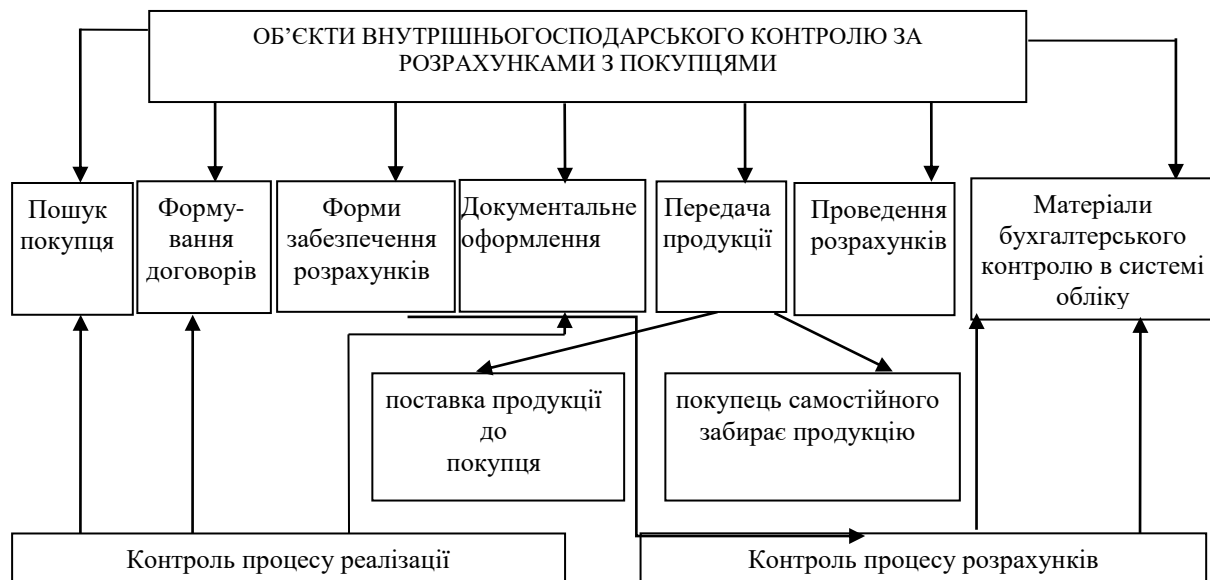

Рис. 1. Об'єкти внутрішньогосподарського (управлінського) контролю за розрахунками з покупцями при формуванні результатів від реалізації продукції

В цілому об'єкти внутрішньогосподарського контролю розрахунків з покупцями при формуванні результатів від реалізації продукції можна поділити відповідно двох процесів: ті, які виникли в процесі реалізації (від моменту пошуку покупця і до передачі продукції власнику) та ті, які виникли в процесі розрахунків (від проведення розрахунків і до перевірки матеріалів бухгалтерського контролю в системі обліку).

Методика внутрішньогосподарського (управлінського) контролю об'єктів у відносинах з покупцями підприємства полягає в наступному:

1. Контроль системи пошуку покупців здійснюється з метою контролювання дотримання процесу пошуку. Це може відбуватись з використанням тендерного підходу на основі пошуку на торговельному майданчику, пошуково-рекламних систем за допомогою мережі Інтернет, а також через маркетингові підприємстві, які виступають як посередники між підприємством і покупцем. Основним критерієм відбору покупця є співвідношення витрат на його пошук до ціни на продукцію, з метою отримання максимальних доходів.

2. При формуванні договорів купівлі-продажу здійснюється контроль за законністю, правильністю оформлення, ефективністю і доцільністю їх укладання з іншими суб'єктами господарювання та за відображенням об'єкту договору, як в натуральному та вартісному вираженні. Контроль договорів здійснюється з метою контролювання умов та строків постачання продукції, якості, кількості та ціни товару, гарантійних зобов'язань, порядку розрахунків в зв'язку зі зміною власника.

3. Наступним об'єктом контролю є форми забезпечення розрахунків, які гарантують повноту і своєчасність розрахунків, є: порука, неустойка, притримання, банківська гарантія, аванс, застава. Кожен інструмент, який використовується для забезпечення повноти і своєчасності розрахунків з покупцями підприємства має вагомий вплив на формування розрахункових відносин. Виділимо два основних – аванс та неустойка, які одночасно, і контролюють розрахунки, і надають впевненості в своєчасній оплаті за відвантаженою продукцією та отриманні коштів в повному обсязі навіть при порушенні термінів розрахунків.

4. Документальне оформлення розрахунків з покупцями є підтвердженням існування об'єкта купівлі-продажу та права власності підприємства на його використання.

Контроль за первинними документами необхідний для відображення правдивої інформації про здійснення господарських операцій в регістрах бухгалтерського обліку та підтвердження достовірних даних при розрахункових відносин.

В первинних документах контролюється повнота та правильність заповнення обов'язкових реквізитів відповідно до з п. 2 ст. 9 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та несанкціоноване та непомітне виправлення записів у документах і регістрах бухгалтерського обліку. Відповідальність за несвоєчасне складання первинних документів і регістрів бухгалтерського обліку та недостовірність відображених у них даних несуть особи, які склали та підписали ці документи.

5. Одним із об'єктів контролю є передача продукції, при якій відбувається зміна власника, яка здійснюється у двох напрямках: коли покупець отримує безпосередньо продукцію у підприємства-виробника; підприємство-виробник доставляє продукцію до покупця.

Передача продукції включає в себе додаткові витрати, пов'язані з доставкою, вони можуть враховуватись в ціну продукції, або будуть окремо як товарно-транспортні витрати (при умові що доставка буде здійснюватися підприємством-виробником). Коли продукцію покупець забирає самостійно, то сума вартості продукції зазвичай знижується, але це обов'язково повинно бути зазначено в договорі купівлі-продажу.

6. При проведенні розрахунків контроль буде здійснюватися за правильністю оплати за відвантаженою продукцією, а також за повнотою її списання. Під час перевірки розрахунків із покупцями встановлюють, чи укладені договори купівлі-продажу продукції та чи правильно вираховуються суми, які належать підприємству за прийняту покупцями продукцію. Перевіряють повноту, точність і своєчасність розрахунків з покупцями за прийнятий ними об'єкт діяльності.

7. Одним із головних об'єктів внутрішньогосподарського контролю розрахунків з покупцями є матеріали бухгалтерського контролю в системі обліку. Такий об'єкт контролю включає в себе: 1) заходи щодо забезпечення безпомилкового відображення господарських операцій відповідно до їх економічної сутності; 2) продуктивність системи документообігу; 3) операційні процедури: опис операцій; встановлення відповідальності осіб, які їх здійснюють; розподіл обов'язків між виконавцями в процесі проведення господарських операцій; запис та контроль за здійсненням господарських операцій; внутрішні перевірки до моменту виконання операцій системою автоматизованого контролю [1].

Відбувається внутрішньогосподарський контроль з вивчення первісної облікової звітної документації про стан розрахунків з покупцями з метою своєчасності, достовірності та повноти сплати податків, зборів, обов'язкових платежів до бюджету та правильного ведення як бухгалтерського, так і податкового обліку (розрахунок сум податкових платежів, формування фінансової та податкової звітності та ін.).

Виходячи із загального формування внутрішньогосподарського контролю в системі розрахунків з покупцями та, відповідно, до роботи служби внутрішнього контролю на підприємстві можна застосувати наступні його види:

– передбачений контроль, який здійснюється відповідно до Положення про внутрішньогосподарський контроль на підприємстві, в якому розробляється і затверджується графік проведення контролю та дозволяє встановити розбіжності між даними обліку відносин з покупцями;

- непередбачений контроль, який виникає внаслідок виникнення певних обставин на підприємстві (скарг, заяв та ін.) та проводиться з метою підтвердження даних наведених у відомостях по розрахунках з покупцями;
- суцільний контроль, при якому проводиться оцінка всіх розрахунків з покупцями в цілому, що, звісно, дає широкую інформацію, але він є досить трудомістким;
- вибірковий (цільовий) контроль, при якому оцінюється один покупець чи група покупців за певним критерієм і полягає в одержанні інформації про стан справ з покупцями;
- документальний, здійснюється з метою забезпечення підтвердження достовірності господарської операції по розрахунках з покупцями в первинних документах, реєстрах та звітності, в яких вона знайшла відображення в бухгалтерському обліку;
- фактичний контроль дає можливість співставити показники, що характеризують стан розрахунків з покупцями на певний момент та полягає в установленні дійсного реального стану розрахунків з покупцями.

Таким чином, за результатами контролю формується системне бачення власником підприємства проблемних областей, що дозволяє оцінити поточний стан і тенденції розвитку комерційної, виробничої та фінансової складових діяльності підприємства, визначити слабкі місця в управлінні розрахунками з покупцями, виділити проблеми, з'ясувати причини і джерела їх виникнення, встановити пріоритети в роботі з проблемами у відносинах між покупцями і підприємством, оцінити можливі варіанти розв'язання цих проблем з прогнозом можливих результатів, виробити попередні рекомендації з розробки стратегії розвитку розрахунків з покупцями підприємства на середньострокову або довгострокову перспективу.

Для проведення внутрішньогосподарського контролю використовуються конкретні спеціалізовані методичні прийоми, за допомогою яких контроль втручається в господарську діяльність підприємства, детально розкриває їх ділянки, стадії і процеси. Врахувавши виділені загальні методичні прийоми контролю в працях науковців, нами виділено прийоми для розкриття об'єктів внутрішньогосподарського контролю розрахунків з покупцями (рис. 2).

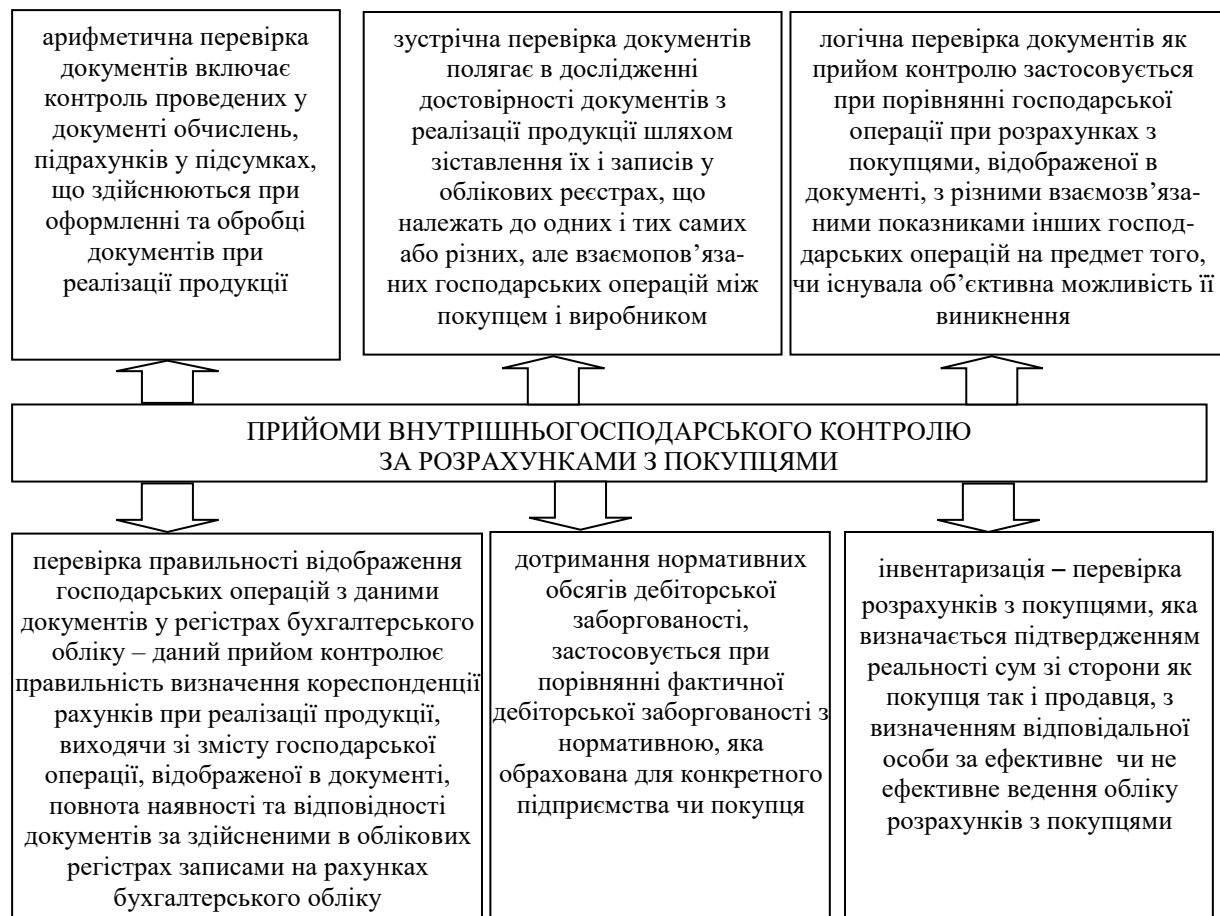

Рис. 2. Прийоми внутрішньогосподарського контролю за розрахунками з покупцями

Отримані результати кожного з прийомів внутрішньогосподарського контролю між собою зіставляються і узагальнюються та свідчать про реалізацію цілей – встановлення достовірності, відповідності, точності та законності при розрахунках з покупцями.

Найважливішими напрямками внутрішньогосподарського контролю є:

- 1) оцінювання рівня дебіторської заборгованості підприємства;
- 2) контроль за повнотою перерахованих коштів за реалізовану продукцію;
- 3) інвентаризація яка виступає оцінкою достовірності розрахунків з покупцями.

Для оцінювання рівня дебіторської заборгованості потрібно мати показники нормативної і фактичної дебіторської заборгованості. Механізм контролю рівня дебіторської заборгованості на основі порівняння фактичної і нормативної дебіторської заборгованості наведено на рисунку 3.

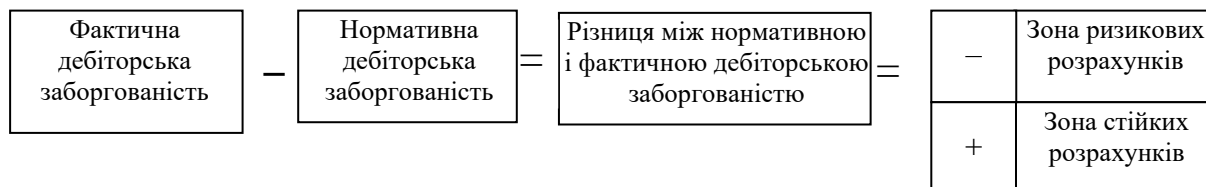
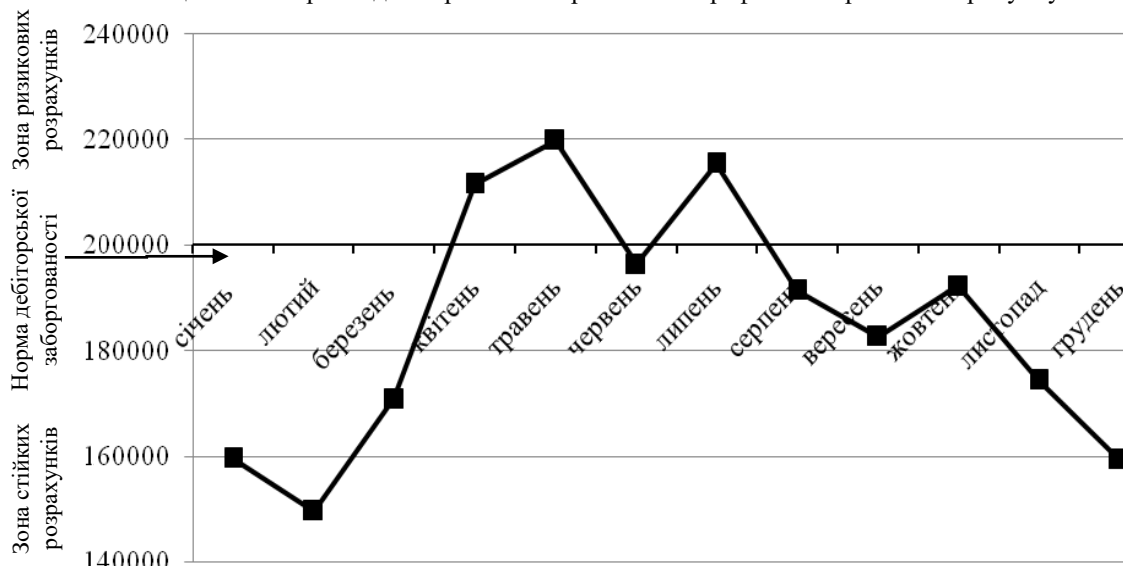

Рис. 3. Механізм контролю рівня дебіторської заборгованості

Система оцінювання рівня дебіторської заборгованості графічно зображено на рисунку 4.

Довідка: *розроблено на основі даних ПАТ «Житомирський маслозавод»

Рис. 4. Система контролю дебіторської заборгованості в режимі онлайн з урахування встановленої норми

Головним завданням даного механізму є визначення різниці між величиною фактичної і нормативної дебіторської заборгованості та прийняття ефективних управлінських рішень щодо запровадження заходів для оптимізації рівня заборгованості підприємства у відносинах з покупцями. За результатом порівняння зазначених заборгованостей може виникати три ситуації:

- нормативна дебіторська заборгованість більша фактичної – свідчить про ефективне ведення розрахунків з покупцями та використання системи внутрішньогосподарського контролю при реалізації продукції підприємства;
- фактична дебіторська заборгованість перевищує нормативну – свідчить про наявність порушень договірних відносин і низьку ефективність побудованої системи внутрішньогосподарського контролю. Це може призвести до відволікання грошових коштів з обороту підприємства і втрати їх взагалі;
- відповідність нормативної і фактичної дебіторської заборгованості – свідчить що відносини розвиваються відповідно до передбаченого сценарію розвитку і наявних положень договорів. Проте, сама наявність дебіторської заборгованості свідчить про те, що у підприємства є можливі резерви поліпшення стану розрахунків.

Контроль за повнотою перерахованих коштів за реалізовану продукцію здійснюється з метою отримання своєчасно та в повному обсязі грошових коштів. Для цього порівнюються показники

нарахованої і оплаченої заборгованості протягом звітного періоду. Контроль за повнотою перерахованих коштів дає можливість мінімізувати дебіторську заборгованість і забезпечити своєчасне надходження грошей на рахунки підприємства та можливість їх використання в подальшій діяльності.

Наступним важливим напрямом внутрішньогосподарського контролю є інвентаризація розрахунків з покупцями. Метою інвентаризації є перевірка наявності залишків сум, що відносяться до розрахунків з покупцями, встановлення їх реальності і термінів виникнення, виявлення випадків безнадійних боргів і платежів, пропусків строків позовної давності і винних в цьому осіб, а також своєчасного вжиття заходів щодо зниження дебіторської заборгованості. В процесі інвентаризації можливо виявити характер і причини дебіторської заборгованості, а також фіктивні і спірні господарські операції підприємства.

Стойко В.Ю. [10] та О.В. Добровольська [4] вважають, що інвентаризація розрахунків повинна проводитися з метою підтвердження реальності сум дебіторської заборгованості. Вона має дати відповіді на такі питання: яка величина сум неузгодженої дебіторської заборгованості, сум безнадійних боргів та сум, за якими минув термін позовної давності. Для отримання інформації про реальний стан сумнівної дебіторської заборгованості слід проводити звірку сум дебіторської заборгованості з підприємствами-боржниками.

Згідно з Положенням про інвентаризацію активів та зобов'язань [7] інвентаризація дебіторської заборгованостей полягає у звірці документів і записів у реєстрах обліку і перевірці обґрунтованості сум, відображених на відповідних рахунках, та оформляється актом інвентаризації розрахунків з дебіторами і кредиторами та актом інвентаризації дебіторської або кредиторської заборгованості, строк позовної давності якої минув і яка планується до списання.

Вивчення питань проведення інвентаризації дозволило нам обґрунтувати вісім етапів для її проведення (рис. 5).

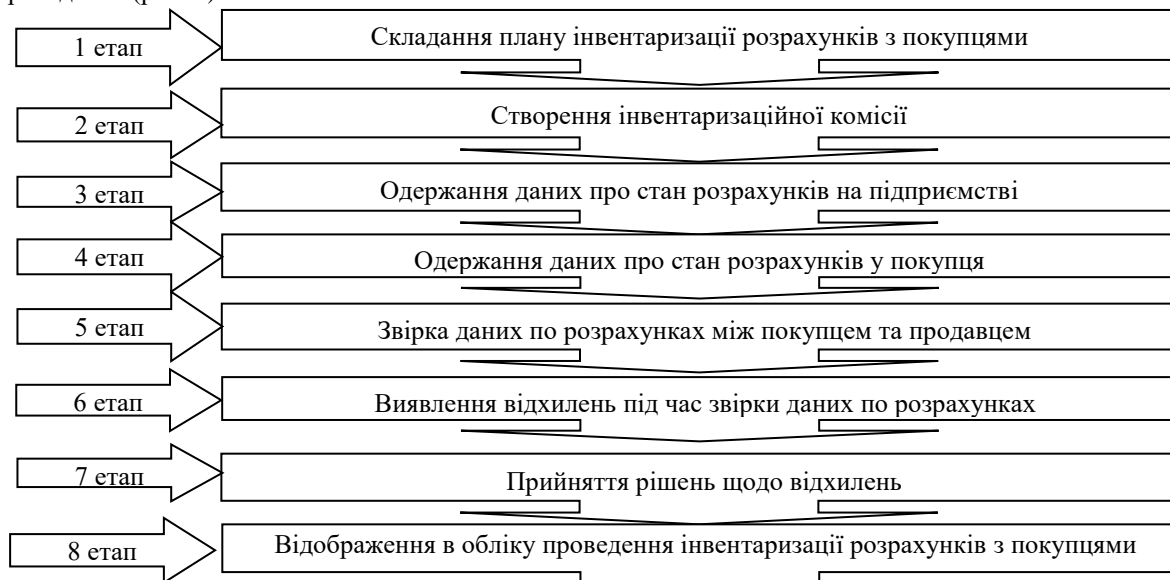

Рис. 5. Етапи проведення інвентаризації розрахунків з покупцями

Спираючись на розглянуті етапи на рисунку 5, перейдемо до їх обґрунтування:

1. Для проведення інвентаризації розрахунків з покупцями складається план на підприємстві. План проведення інвентаризації розрахунків з покупцями повинен складатися до початку звітного року фахівцями, які ведуть облік відносин з покупцями. В плані необхідно зазначити дату та термін проведення інвентаризації розрахунків в розрізі покупців. Краще, якщо ці плани погоджуються безпосереднього між покупцями і підприємством. Конкретні дати та строк проведення інвентаризації необхідно зазначити в договорах купівлі-продажу з зазначенням періодичності. Зазвичай, інвентаризацію розрахунків з покупцями проводять в період з 01 жовтня по 31 грудня поточного року [7].

План інвентаризації розрахунків з покупцями є складовою частиною загального плану проведення інвентаризації на підприємстві та додається до наказу про проведення інвентаризації. Однак, для своєчасного виявлення сумнівної заборгованості та вжиття заходів щодо її стягнення, доцільним є проведення безперервної (перманентної) інвентаризації, яка полягає в тому, що інвентаризацію розрахунків з покупцями на підприємстві проводять безперервно протягом усього року. Для її проведення необхідно визначити всіх покупців, щоб протягом року зі всіма покупцями по черзі відбулася перевірка наявності та стану розрахунків з покупцями. Це дає змогу не тільки здійснювати систематичний контроль за наявністю та станом, а й виявляти недоліки та помилки в їх аналітичному обліку.

2. Для проведення інвентаризації розрахунків з покупцями створюється окрема робоча інвентаризаційна комісія. Склад якої затверджується наказом керівника по підприємству. До складу комісії повинні входити: голова комісії – головний бухгалтер; члени комісії – бухгалтер, який забезпечує облік розрахунків з покупцями та працівник служби збуту.

3. Безпосереднє проведення інвентаризації розпочинається з одержання даних, які готує бухгалтер, що веде облік розрахунків з покупцями, а саме надає інформацію про стан відносин на підприємстві за міжінвентаризаційний період на основі даних аналітичного обліку. Дані подаються в розрізі окремих покупцях.

Інформація аналітичного обліку по розрахунках з покупцями за міжінвентаризаційний період може подаватися двома варіантами: розгорнутий – відображаються суми оборотів та сальдо по покупцях; спрощений – відображаються суми сальдо по покупцях. Також в них наводяться дані про залишки на попередній інвентаризаційний період.

Для підтвердження реальності сум і визначення термінів виникнення дебіторської заборгованості доцільніше формувати інформацію з відображенням суми оборотів та сальдо по покупцях.

Бланк подання даних про стан розрахунків з покупцями для інвентаризаційної комісії законодавством не передбачений, тому рекомендуємо їх заносити в Акт звірки розрахунків, в якому будуть відображатися дані по оборотах розрахунків з покупцями, які потрібні для інвентаризації з підписами відповідальних осіб.

4. Для отримання даних про стан розрахунків у покупця підприємство-продавець надає (надсилає) запит підприємству-дебітору про відносини між ними. Запити можуть подаватися в усній, письмовій чи іншій формі (поштою, факсом, телефоном або за допомогою електронних ресурсів) на вибір продавця. Затвердженої законодавством форми запиту немає, підприємства складають його в довільній формі.

Запит може бути у формі надсилання Акту звірки розрахунків. В ньому буде зазначатися кожна операція з повним її відображенням. Протягом 5 днів підприємство-дебітор поверне запит продавця, тобто підписаний інвентаризаційний опис по розрахунках, або в паперовому, або в електронному вигляді [8].

У випадку коли підприємство-покупець не відповідає на переданий йому запит, то заборгованість вважається сумнівною та приймаються міри щодо одержання інформації про стан розрахунків між покупцями і підприємством.

5. Звірка даних по розрахунках між покупцем та продавцем полягає в порівнянні одержаних даних зі сторони покупця та зі сторони продавця. Результати розбіжностей заносяться у Акт звірки розрахунків.

Акт звірки розрахунків складається в розрізі: покупців; з неузгодженими сумами між покупцем і продавцем; за безнадійними боргами щодо яких строк позовної давності минув, але протягом 3 років даний борг може повернутися.

Акти складаються підприємством-продавцем у двох примірниках за підписами голови та членів робочої інвентаризаційної комісії. В них дані обліку можуть записуватися в розрізі кожної господарської операції за міжінвентаризаційний період, а при великому їх обсязі місячними або кварталними оборотами.

Примірники акту звірки підприємство-продавець за розбіжностями сум передає підприємству-покупцю. Передачу їх покупцям можна здійснювати безпосередньо у паперовому вигляді (нарочним або поштовим відправленням) або через електронні носії з використанням електронних підписів. Повернутий примірник акту дебіторами пред'являється робочій інвентаризаційній комісії для підтвердження реальності заборгованості. Другий примірник акту звірки залишається у підприємства-покупця. Типову форму акта звірки розрахунків нормативними документами не встановлено, тому підприємствам доводиться розробляти її самостійно. За основу форми акту звірки рекомендуємо використовувати форму розробленого нами документа або форму, наведену в додатку 1 до наказу Мінекономіки, Мінфіну та Держкомстату від 10.11.98 р. № 148/234/383 [8].

Різниця при порівнянні одержаних даних в Акті звірки розрахунків формується в «Акті інвентаризації розрахунків з покупцями, постачальниками й іншими дебіторами і кредиторами» форма № інв-17. За зазначеними видами заборгованості до акту інвентаризації необхідно додати довідку (в розрізі синтетичних рахунків (додаток до форми № інв-17)), що є підставою для складання форми № інв-17.

Так як, Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань [7] не містить типові форми для фізичних осіб, якими оформляються результати інвентаризації, а має лише норму, то можна використовувати форми затверджені для бюджетних установ, а саме:

- Акт інвентаризації розрахунків з дебіторами і кредиторами;
- Акт інвентаризації дебіторської або кредиторської заборгованості, строк позовної давності якої минув і яка планується до списання;
- Акт інвентаризації розрахунків щодо відшкодування матеріальних збитків;
- Інвентаризаційний опис матеріальних цінностей, прийнятих на відповідальне зберігання.

6. Отримані результати робочої інвентаризаційної комісії щодо стану розрахунків з покупцями подаються на розгляд загальної інвентаризаційної комісії, яку очолює керівник підприємства.

При звірці розрахунків з покупцями виникає чотири ситуації результатів відносин між контрагентами:

- однакові суми по сальдо, але різні по оборотах – суми мають бути врегульовані шляхом звірвання тих документів по яких є розбіжності. Перевіряють всі товарно-транспортні накладні, накладні та інші документи за міжінвентаризаційний період, звертаючи особливу увагу на кількість продукції і обсяги робіт, послуг, на які виписані документи і одночасно перевіряють ціни. У випадку не врегулювання розбіжностей до кінця певного звітної періоду, кожна зі сторін залишає на своєму балансі ті суми заборгованості, які підтверджуються документами і вважаються правильними, тобто виникає спірна заборгованість, яка вирішується судом;

- різні суми по сальдо, але однакові по оборотах – будь-які розбіжності у сумах по сальдо мають бути врегульовані шляхом звірвання оборотів по господарських операціях, при цьому аналізується кожний конкретний випадок окремо. У випадку, все ж таки, виявлення розбіжностей на підприємстві з'являється сумнівна заборгованість;

- різні суми як по сальдо так і по оборотах – між покупцем і виробником здійснюється звірка по господарських операціях. Може виникнути ситуація коли деякі підприємства розраховуються за отриману продукцію наданими послугами, що може створити умови для різного роду зловживань та якщо віднесено відпуск продукції або надання послуг без оплати в рахунок майбутніх розрахунків або в погашення раніше утвореної кредиторської заборгованості. Відомі випадки штучного створення кредиторської заборгованості та подальшого списання продукції за підробленими документами в рахунок погашення фіктивної заборгованості. При взаємній звірці розрахунків кожна сторона має право приймати тільки такі суми, які випливають з її бухгалтерських записів і визнаються правильними;

- однакові суми як по сальдо так і по оборотах – не виникає розбіжностей при звірці даних покупця та продавця.

Розбіжності за актами звірки розрахунків є для інвентаризаційної комісії об'єктами найретельнішого вивчення, так як вони дають можливість встановити факти відвантаження продукції не в повному обсязі, або більше чим зазначено в документах, підміни продукції та інших зловживань.

7. Для того щоб прийняти ефективне управлінське рішення щодо виявленого стану розрахунків, потрібно структурувати виявлену при інвентаризації дебіторську заборгованість в розрізі наступних груп:

- нормальна заборгованість: довгострокова; поточна;
- сумнівна заборгованість: заборгованість, що тривалий час не сплачується й заходи до стягнення якої не приймаються; прострочена заборгованість; документально не підтверджена заборгованість; спірна заборгованість, за якою справи передані в судові органи;
- безнадійна заборгованість, за якою є рішення суду про відмову в позові, рішення підприємства про її списання;
- списана дебіторська заборгованість.

За кожним фактом виявленої при інвентаризації дебіторської заборгованості приймаються рішення щодо: можливості її відрегулювання; створення сумнівних боргів; передачі справ в суд; списання дебіторської заборгованості.

Виділення груп дебіторської заборгованості дозволяє значно посилити контроль за її обсягом. Крім того, інвентаризаційній комісії буде легше приймати рішення щодо усунення проблемних ситуацій, пов'язаних з дебіторською заборгованістю (наприклад, визначити методи стягнення заборгованості, способи впливу на покупців).

8. Матеріали інвентаризації є підставою для відображення у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності того звітної періоду, у якому вона закінчена.

Наші дослідження показують, що в літературних джерелах питання інвентаризації розглядається зі сторони визначення нестач та лишок. Проте, інвентаризація розрахунків з покупцями не розглядають. Зокрема, Ю.Граковським та Л.Хропуною [11] наводиться інформація щодо відображення в обліку інвентаризації дебіторської заборгованості в частині сумнівних боргів. А.О. Шатохіна [12] та Ю.Крот [6] – в частині списання безнадійної дебіторської заборгованості.

Проте, при дослідженні результатів проведення інвентаризації розрахунків з покупцями можуть виникнути значно більше ситуацій. Серед яких можна виділити сім:

- 1) необхідність донараховування дебіторської заборгованості покупців;
- 2) необхідність зменшення дебіторської заборгованості покупців;
- 3) зміна дебіторською заборгованістю класифікаційної групи;
- 4) списання простроченої дебіторської заборгованості;
- 5) необхідність визнання сумнівної дебіторської заборгованості;
- 6) відновлення заборгованості з позабалансового рахунку;
- 7) списання дебіторської заборгованості з позабалансового рахунку.

Облікове відображення зазначених варіантів інвентаризації розрахунків з покупцями наведено на рахунках бухгалтерського обліку в таблиці 1.

Таблиця 1

Кореспонденція бухгалтерських рахунків з обліку результатів інвентаризації дебіторської заборгованості

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн. коп.
		Дебет	Кредит	
1	Донарахована дебіторська заборгованість покупців	36	70	5000.00
2	Зменшена дебіторська заборгованість покупців (сторно)	36	70	1500.00
3	Змінилась класифікаційна група дебіторської заборгованості:			
	а) довгострокова заборгованість визнана поточною	36	18	7000.00
	б) поточна заборгованість визнана довгостроковою	18	36	5000.00
4	Дебіторська заборгованість яка підлягає списанню			
	а) відображено списання дебіторської заборгованості	944	36	8000.00
	б) відображено списану дебіторську заборгованість у позабалансовому обліку	071		8000.00
5	Дебіторська заборгованість визнана сумнівною	944	38	15000.00
6	Дебіторська заборгованість втратила ознаку сумнівної і переведена до поточної	38	716	4000.00
7	Списано остаточну дебіторську заборгованість з позабалансового обліку		071	2000.00
8	Повернуто ознаку поточної дебіторської заборгованості раніше списаній дебіторській заборгованості		716	4000.00
		36	071	4000.00

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, внутрішньогосподарський контроль розрахунків з покупцями є невід'ємною складовою системи контролю підприємства. Першочерговими завданнями при здійсненні контролю відносин з покупцями є: аналіз заборгованості за кожним покупцем та визначення причин її виникнення, перевірка обґрунтованості кожної суми заборгованості, здійснення заходів щодо стягнення заборгованості, регулярне проведення інвентаризацій розрахунків з покупцями, з метою перевірки своєчасності, повноти та достовірності даних.

Список використаної літератури:

1. Бухгалтерський контроль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Бухгалтерський_контроль.
2. Василюк М.М. Механізм управління дебіторською заборгованістю в сучасних умовах господарювання / М.М. Василюк // Економічні науки. Серія : Облік і фінанси. – 2011. – Вип. 11 (19). – Ч. 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2011_8_2/35.pdf.
3. Гуцаленко Л.В. Внутрішньогосподарський контроль / Л.В. Гуцаленко, М.М. Коцупатрий, У.О. Марчук. – Київ : Центр учбової літератури, 2014. – 496 с.
4. Добровольська О.В. Сучасна система організації контролю за дебіторською заборгованістю підприємств / О.В. Добровольська // Вісник Запорізького нац. ун-ту. Серія : Економічні науки. – 2010. – № 1 (15). – С. 5–11.
5. Коцупатрий М. Внутрішньогосподарський контроль : організаційні аспекти та класифікаційні ознаки / М.Коцупатрий, У.Гуцаленко // Економічний аналіз. – 2010. – Вип. 6. – С. 433–436.
6. Крот Ю.В. Непродуктивні витрати і втрати у фінансовій звітності / Ю.В. Крот // Вісник Чернігівського держ. технол. ун-ту. Серія : Економічні науки. – 2013. – № 3. – С. 139–144 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2013_3_22.
7. Положенням про інвентаризацію активів та зобов'язань : затв. наказом Міністерства фінансів України : станом на 02 вересня 2014 : № 879 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14>.
8. Про інвентаризацію заборгованості : станом на 1 листопада 1998 року : наказ Міністерства економіки, Міністерства фінансів та Держкомстату України від 10.11.1998 р. : № 148/234/383 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0714-98>.
9. Рибалко О.М. Деякі аспекти ефективного управління дебіторською заборгованістю / О.М. Рибалко, М.Б. Сичова // Вісник Запорізького нац. університету. – 2010. – № 1. – С. 164–169.
10. Стойко В.Ю. Контроль дебіторської заборгованості підприємств / В.Ю. Стойко // Соціум. Наука. Культура : матеріали XIII Міжнар.наук. інтернет-конф. 25-27 січня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/stoyko-v-yu-kontrol-debitorskoyi-zaborgovanosti-pidpriemstv/>.

11. Хропун Л. Інвентаризація: бухгалтерський та податковий облік / Л.Хропун, Ю.Граковський // Вісник податкової служби України. – 2015. – № 44. – С. 10–17.
12. Шатохіна О. Особливості обліку дебіторської заборгованості, сумнівних боргів / О.Шатохіна // Вісник податкової служби України. – 2013. – № 25. – С. 12–19.

References:

1. Buhgalters'kyj kontrol', available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Buhgalters'kyj_kontrol
2. Vasylyuk, M.M. (2011), «Mehanizm upravlinnja debitors'koju zaborgovanistju v suchasnyh umovah gospodarjuvannja», *Ekonomichni nauky, Seriya Oblik i finansy*, Iss. 11 (19), P. 2, available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2011_8_2/35.pdf
3. Gucalenko, L.V., Kocupatryj, M.M. and Marchuk, U.O. (2014), *Vnutrishn'ogospodars'kyj kontrol'*, Centr uchbovoi' literatury Publ, Kyi'v, 496 p.
4. Dobrovol's'ka, O.V. (2008), «Suchasna systema organizacii kontrolju za debitors'koju zaborgovanistju pidpryjemstv», *Visnyk Zaporiz'kogo nac. un-tu, Seriya Ekonomichni nauky*, Vol. 1 (15), Pp. 5–11.
5. Kocupatryj, M. and Gucalenko, U. (2010), «Vnutrishn'ogospodars'kyj kontrol' : organizacijni aspekty ta klasyfikacijni oznaky», *Ekonomichnyj analiz*, Vol. 6, Pp. 433–436.
6. Krot, Ju.V. (2013), «Neproduktivni vytraty i vtraty u finansovij zvitnosti», *Visnyk Chernigivs'kogo derzh. tehmol. un-tu, Seriya Ekonomichni nauky*, No. 3, Pp. 139–144, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2013_3_22
7. Verhovna Rada Ukrainy (2014), *Polozhennjam pro inventaryzaciju aktyviv ta zobov'язan'*, zatv. nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 02 veresnja, No. 879, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14>
8. Verhovna Rada Ukrainy (1998), *Pro inventaryzaciju zaborgovanosti za stanom na 1 lystopada*, nakaz Minekonomiky, Minfinu ta Derzhkomstatu Ukrainy vid 10.11, No. 148/234/383, available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0714-98>
9. Rybalko, O.M. and Sychova, M.B. (2010), «Dejaki aspekty efektyvnogo upravlinnja debitors'koju zaborgovanistju», *Visnyk Zaporiz'kogo nac. Universytetu*, Vol. 1, Pp. 164–169.
10. Stojko, V.Ju. (2017), «Kontrol' debitors'koi' zaborgovanosti pidpryjemstv. Socium. Nauka. Kul'tura», *materialy VIII Mizhmar.nauk. internet-konf*, 25–27, available at: <http://intkonf.org/stoyko-v-yu-kontrol-debitorskoyi-zaborgovanosti-pidpriemstv>
11. Hropun, L. and Grakovs'kyj, Ju. (2015), «Inventaryzacija: buhgalters'kyj ta podatkovyj oblik», *Visnyk podatkovoi' sluzhby Ukrainy*, Vol. 44, Pp. 10–17.
12. Shatohina, O. (2013), «Osoblyvosti obliku debitors'koi' zaborgovanosti, sumnivnyh borgiv», *Visnyk podatkovoi' sluzhby Ukrainy*, Vol. 25, Pp. 12–19.

Барановська Тетяна Василівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної безпеки, публічного управління та адміністрування Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- обліково аналітичне забезпечення управлінських рішень;
- методика та організація економічного аналізу в публічному секторі.

Ковальчук Володимир Володимирович – здобувач кафедри обліку і аудиту Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- теорія, методика та організація бухгалтерського обліку розрахунків підприємства;
- обліково-контрольне забезпечення управління суб'єктами господарювання.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2018.